

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТІВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ ЗРАДА

Ясногурська Л.М.

Рівненський державний гуманітарний університет

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концепт є об'єктом вивчення філософської, психологічної, лінгвістичної, літературознавчої та когнітивної парадигм. Будучи водночас основною одиницею й концептології, й лінгвокультурології, концепт вирізняється неоднозначністю та суперечливістю витлумачення. Однак в усіх вищезгаданих випадках концепт розуміють як «комплексне багатомірне соціопсихологічне та культурно значуще утворення, що співвідноситься як із колективною, так і з індивідуальною свідомістю й пов'язане зі сферою науки й мистецтва, сферою побуту та соціальним середовищем, у якому пере-буває мовленнєвий суб'єкт».

Як зазначає С. Г. Воркачов [8, с.5] у рамках філософської теорії пізнання та відображення дійсності визначення концепту варіюється від широкого (складні ментальні утворення: думка, знання, віра) до більш вузького (смисли, якими оперує людина в процесі інтеріоризації і які зберігаються у форматі квантів - життя, смерть), тобто у філософському осмисленні концепт трактується як згорнуті знання людини про світ, як складова світогляду, концептуальної картини світу, яка в процесі визначення виражається за допомогою мовних засобів.

Безперечно важливим є вивчення концептів розуміння мовного світогляду та його впливу на , яке заміщає в процесі мислення невизначену множинність предметів одного й того ж роду». Утворюється він під час опрацювання інформації, що передбачає виявлення аналогій, формування асоціативних зв'язків, аналіз, синтез, тобто концепт - це «ембріон операцій мислення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт ЗРАДА був об'єктом лінгвістичного аналізу в роботі Н. Ю. Панфілової в аспекті поняття державницької зради в українській та англійській мовних картинах світу, у дослідженні С. С. Кобути аналізується реалізація концепту «ДЕРЖАВНА ЗРАДА» в романах Івана Багряного та Джорджа Орвелла.

Дослідники не раз зазначали, що існує низка розумінь терміна концепт. У науковій літературі появу цього терміна пов'язують із творчістю С. А. Аскольдова [3, с. 267–279]. В. Єфремов звертає увагу на той факт, що праці С. Аскольдова були забуті, і лише в 90-ті рр. Д. С. Лихачов звертається до них у відомій праці «Концептосфера русского языка». На думку Єфремова, Д. С. Лихачову властиве лінгвокультурологічне розуміння концепту (Єфремов). Д. С. Лихачов писав, що концепт «не тільки підміняє собою значення слова і тим самим знімає розбіжності

в розумінні значення слова, він певною мірою і розширює значення, залишаючи можливість для співтворчості, домислювання, для емоційної аури слова».

Широке і часом не дуже вдале використання терміна *концепт* в дослідженнях, що належать до різних наукових парадигм, дало можливість С. Воркачову назвати концепт «парасольковим терміном» [8, с.40-50]. Критика «концептологія» міститься у статті І. К. Архипова "Природа концепта и методы его изучения" [2]. Зазначений автор зауважує: «Складнощі реконструкції концептів крім того посилюються об'єктивною складністю їх вивчення. Якщо виходити з матеріалістичних позицій, то концепти, думки та інші ідеальні сутності знаходяться виключно у свідомості індивідів. Ця обставина виявляється об'єктивною перешкодою, оскільки людина в стані пізнавати навколишній світ конкретних предметів, в доступній для неї й адекватній для її виживання ступеня, тільки завдяки тому, що його свідомість існує окремо від них» [2].

Сьогодні дослідники пропонують різні підходи до даного терміна. Так, на думку В. Єфремова, можна виділити щонайменше шість підходів до розуміння цього терміна [13].

Своєю чергою Е. С. Кубрякова акцентує увагу на логіко-філософській концепції Р. І. Павільоніса, згідно з якою концепти — це смисли, притому смисли, ще не знайшли своєї «мовної прив'язки», невербалізовані і які тільки шукають своєї назви в мові і які тільки в ній знайдуть - в майбутньому акті семіозису і знакоутворення - мовну форму свого представлення. Такі смисли досить дифузні, невизначені, і не дарма В. З. Дем'янков говорить про них як про «ембріони» значення і пов'язує концепт з цим його значенням - «зачаття» [36, с. 38].

Е.С.Кубрякова звертає увагу на той факт, що «перш за все в фокусі уваги когнітології виявилася просторова концептуалізація, за зразком якої розглядалися й інші її види».

З точки зору А. П. Бабушкіна, концепт – це дискретна, змістовна одиниця колективної свідомості, що відображає предмет реального чи ідеального світу і зберігається в національній пам'яті носіїв мови в вербально позначеному вигляді». Цей дослідник поєднує у своєму розумінні когнітивний та лінгвістичний підходи.

Завдання статті полягає у спробі представити шляхи дослідницької діяльності у сучасній лінгвістиці, що стосуються поняття “концепт” і концепту Зрада зокрема, як екстралінгвістичного феномену, що привертає увагу науковців у рамках категорії моралі. Центральними поняттями цієї категорії є добро та зло, які формують стрижень моральної свідомості і навколо яких складаються інші поняття моралі - справедливість, обов'язок, совість, свобода, честь, вірність і т. д. Зміст згаданих понять розвиває й саму мораль, що й визначає актуальність дослідження, оскільки аналіз центральних понять згаданої категорії надасть можливість зрозуміти спосіб мислення та сприйняття навколишньої реальності певним мовним колективом. Вчені трактують зраду як соціальну категорію оцінки нерелевантного результату довірчого процесу, що базується на категорії віри. Такий процес лежить в основі бінарних стосунків, таких, як сімейні, партійні, державні, професійні, дружні, соціальні, релігійні, етнічні, расові і т. д. Віра детермінує абсолютну

передбачуваність результатів довірчого процесу. Тому в разі невідповідності отриманого результату очікуваному й говорять про категорію зради.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У науковій літературі наявні праці, присвячені моделюванню концепту ЗРАДА та зіставленню уявлень про зраду, зокрема виконані на українському фольклорному матеріалі [19]; на матеріалі російських та англійських народних балад; на матеріалі англійської мови на матеріалі англійської мови досліджено метафоричні засоби репрезентації концепту Зрадник. Г. В. Межжеріна досліджує концептуалізацію образів зрадників у «Повісті про вбивство Андрія Богоблюбського» [18].

Здійснено спроби дослідити згаданий концепт на фразеологічному матеріалі (англійська мова – [24]; матеріалі англійськомовних заголовків [14].

У зіставному аспекті концепт Зрада дослідила У. О. Савельєва, яка наводить цікаві дані: «У результаті суцільної вибірки, здійсненої із Толкового словаря живого великорусского языка за редакцією В. І. Даля, а також із збірки «Пословицы русского народа», було виділено 262 прислів'я і приказки, що відображають протиставленість вірності і зрадництва. В англійській пареміології таких одиниць виявляється значно менше – 38, при цьому більша частина з них співвідносяться з концептом «зрадництво» опосередковано, відображаючи основні ознаки розглядуваного концепту». Важливість зіставних когнітивних досліджень відзначає Е.С.Кубрякова: «Світ розчленований людиною і представлений в різних мовах по-різному саме тому, що в кожній природній мові він виступав виключно у вигляді підсумків, які по-різному протікали у відповідних мовах процесах категоризації і концептуалізації світу. Доводиться в зв'язку з цим вказати і на те, що ці процеси здійснювалися як екологічно, так і чисто історично в неоднакових умовах і що вони проявляли внаслідок цього обумовленість безліччю факторів, серед яких і еволюційні фактори, і заглибленість людей в різні типи і різні структури їх практичної діяльності були далеко не тотожні. А раз так, то нетотожними і варіативними виявлялися не тільки самі категорії, які формуються в зазначених процесах, але і їх внутрішня організація, їх будова, їх ієрархія, і навіть їх типи».

Змодельовано індивідуально-авторські концепти, «мотиви» зради в художньому дискурсі. Так, С. Кобута дослідила романи І. Багряного «Сад Гетсиманський» та Дж. Орвелла «1984»; Н. Левченко – драму М. Старицького «Маруся Богуславка»; Г. Охріменко - погляди Мелетія Смотрицького (на прикладі твору "Тренос") [20]; А. Понасенко - ключові образи поетичної картини світу Б. Рубчака; В. І. Башманівський - твори М. Зерова та В. Свідзинського [4]; О. А. Гандзій - творчість Івана Огієнка та Романа Іваничука [9]; Н. В. Горбач - повість "Ренегат" Р. Іваничука; О. В. Усманова – роман Р. Федоріва «Палиця для прокажених»; І. Дмитрів - есеїстику о. Василя Мельника (Лімниченка); С. І. Єрмоленко - книжку Юрка Покальчука "Окружна дорога"; К. В. Хижняк - прозу О. Забужко; Є. Гончарук - поему Тараса Шевченка "Сон" [10];

Л. В. Мірошніченко - романи Г.Тарасюк; І. Федюшина - роман Г. Тарасюк "Любов і гріх Марії Магдалини"; О. Кузьма - лірику П. Скуня (збірка "Один") [17]; О. В. Векуа – творчість Л. Костенко, зокрема драматичну поему «Сніг у Флоренції» [7]; К. Хижняк – прозу Ю. Андруховича; О. Юрчук – роман "Маруся Чурай" Ліни Костенко; О. В. Сазонова - творчість М. Коцюбинського та М. Могилянського тощо.

Окрім того, здійснено спроби описати уявлення про зраду, властиві у свідомості носіїв мови певного періоду. Так, Н. Білоус присвятила своє дослідження "вірності" і "зраді" у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI - першій половині XVII ст. [5]; Л. М. Довга - уявленням про вірність та зраду українських інтелектуалів XVII ст. [12]. Торкається розгляду стереотипних уявлень про зраду Т. В. Кравець (на матеріалі мас-медійних текстів) [16].

Важливим є зауваження В. І. Кононенка про те, що «...виділення власне лінгвістичного аспекту в дослідженнях концепту точніше визначатиме місце мовознавчої науки в загальнокультурних пошуках. Відкриваються перспективи для того, щоб простежити співвідношення концепту з такими об'єктами лінгвістичного аналізу, як слово, образ, вербальний символ, синонімізація його вираження, парадигматичні зв'язки тощо». Цей науковець зазначає, що «якщо вихідною позицією лінгвістичного аналізу концепту є визначення його внутрішньої форми, то йдеться про встановлення внутрішньої форми слова, що номінує концепт». І далі: «...Внутрішня форма слова є усвідомленням людиною зв'язку між осмисленим і омислюваним, отже, з'ясування такої форми щодо концепту з його складним поліфонічним смислом, у якому відбулося колективне несвідоме, архетипне й національно своєрідне, метафізичне, трансцендентне й творчо сприйняте, стає одним із основних шляхів проникнення в його «свята святих».

У зіставному аспекті вивчено концепт ЗРАДА у ряді досліджень (українська / англійська мови [21; 25]; російська/англійська мови [24]). У. О. Савельєва виявила, що «1) в обох лінгвокультурах осмислення зради відбувається в тому числі й за допомогою апеляції до кольоровідчуттів, тобто чорний колір, присутній в характеристиці зрадницького вчинку, виступає як символ гріховності, властивий християнським культурам; 2) і в російських, і в англійських авторських метафорах виявляється, по-перше, уособлення зрадництва і зради, по-друге, співвіднесеність зради з просторовим віддаленням об'єкта і суб'єкта здійснюваної дії один від одного; 3) в англійській лінгвокультурі зрада прирівнюється до порушення кордонів; 4) в обох лінгвокультурах зраду асоціативно пов'язують із фізичним ушкодженням, порушенням цілісності» [24, с. 174-175].

Зіставно досліджено бінарну опозицію «любов-зрада» в американській й кабардино-черкеській лінгвокультурах за допомогою вільного асоціативного експерименту [9].

Лінгвокультурний розгляд досліджуваного концепту представлено в роботах (українська мова – [16]; англійська мова – [14]). Т. В. Бикова досліджує архетип "зрада" крізь призму опозиції "свій" – "чужий" у "гуцульському" тексті початку ХХ століття.

Семіотичний підхід застосовано в дослідженнях Н. Ф. Хайруліної, яка розглядає семіотичні складові образу Юди Іскаріота (на прикладі творів Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Віктора Домонтовича). Побіжно торкаються символіки зради О. М. Белая, В. Г. Болотюк.

Роботи присвячені аналізу цього поняття зустрічаємо в межах ономастики.

Дослідження номінативного аспекту, а також семантики одиниць, які вербалізують цей концепт на матеріалі різних мов представлено в ряді робіт (українська мова [7; 15]; російська мова [53]).

Дослідники під час аналізу інтерпретують зраду, як: *лексема* [21], *сема* «зрада» [4]; *поняття* [5, 12]; *концепт, етичний концепт* [21]; *концепт "державна зрада"*, *домінуючий концепт* [14]; *етична категорія* [20]; *моральна категорія* [14]; *архетип «зради»* [25]; *архетип Іуди* [12]; *архетипна єдність «предательство – верність»*, *концепт-єдність «предательство - верність»* [24], *дискурс «кохання-зрада-смерть»* [23]; *феномен зради* [14]; *гендерний стереотип* [16, с.81] (Активне сексуальне життя чоловіка — сексуальні зв'язки до шлюбу, сексуальні зради в шлюбі, випадкові зв'язки — розглядаються в українській мовній картині світу як норма, як невід'ємна складова мужності [16, с.83]); *опозиція кохання / зрада* [19, с. 85]; *аксіологічна опозиція* [19, с.62]; *парадигма значень «зрада»* [14]. Так, В. Василюк зазначає, що «на думку дослідників, у функціонуванні біблійних образів у романі можна виділити дві парадигми значень – "страждання" і "зрада", кожна з яких реалізується у певних християнських символах, які, зберігаючи первісну образну мотивованість, у художній тканині твору здійснюються в інших контекстних умовах, зазнають модифікацій.

Аналізуючи фольклорні балади, О. А. Молодичук використовує термін *опозиція кохання/зрада*: «З огляду на те що балада як фольклорний жанр характеризується драматичністю подій та пануванням пристрастей, аналіз мовних засобів вираження морально-етичних понять в баладному мовленні здійснюємо шляхом характеристики основних 83 констант духовної етнокультури українців, зокрема опозицій кохання / зрада» [19, с. 82, 83]. Окрім того згаданий автор послуговується терміном *мотив зради*: «Однак найбільш характерним для балад є мотив зради, який у цих творах сюжетно варіюється: *Ой плужок попід лужок від леду до леду, Солодкі губи в куми, солодші від меду. Послав мене мій миленький квасолу садити, А сам пішов із кумою до коршомки пити* (Б., 164); *Біля царського двірця жовта ружа зацвіла, Та ізрадив милий мій, оженився на другій* (Б.: р., 121) (чоловік залишає немилу жінку й одружується з іншою; покинута помирає з горя; використовується також символічне значення жовтого кольору — ревності, зрада)» [19, с. 85]. Також у працях дослідників знаходимо термін *аксіологічна опозиція*: «В аксіологічних опозиціях бог – біс, добро – зло, краса – потворність, життя – смерть, святість – відступництво, вірність – зрада, воля – рабство віддзеркалюється високий рівень духовної культури українців, їхніх естетичних смаків й уподобань, релігійних вірувань і міфологічних уявлень» [19, с.62]. Актуалізується значення зради як подружньої зради.

Цікаві дані наводить Н. Білоус щодо сприйняття «вірності» і «зради» міщанством Київщини та Волині в XVI - першій половині XVII ст. [5]. Автор зазначає, що «в очах людей ранньомодерної доби присяга вважалася урочистим актом, що виконувався іменем Бога. Її порушення («зламане») або фальшива клятва («кривоприсяжництво») сприймалося як зрада. В нашому випадку йтиметься про зраду інтересів міста, тобто порушення присяги на «вірність» місту, міській громаді [5, с. 149]. Актуалізується значення зради як державної зради. Внутрішня форма слова «зламане» засвідчує концептуалізацію зради як об'єкта. Окрім того, зрада в цей часовий період актуалізує низку значень зрада як обман («ошукане»); зрада як підступність, віроломство «зрадецкий обичай», іншими словами підступний напад [5, с.150-152]; «Інвектива «зрада» трапляється у судових книгах у найрізноманітніших контекстах, від конкретних звинувачень до не вмотивованої лайки. «Зрадца, злий а нэцнотливый чоловік!» (1564 р.), «Зрадца а посульник!» (1563 р.), «Здрайцо нэцнотливый!» (1629 р.) – ось характерні лайки тих часів» [5, с.153]. Преділяє автор увагу перелюбу: «Перелюб сприймався як тяжкий гріх, а у правовій сфері кваліфікувався як злочин, що карався смертю. У тогочасних нормативних документах і законодавчих збірниках не вживалося поняття «зрада» на означення подружньої невірності, а тільки як «чужолозство»... [5, с.154]. Н. Біловус подає приклад декрету луцького міського суду у справі про перелюб, датований 1596 роком: «...иждь сее ночи о године третей, упросивши слугъ и сторожу у пана бурмистра, абы шоль въ домъ свой, чуючи и бачачи непооднокротъ жону свою стороны стану малженъского въ чужолозстве подозреную, и кгдымъ тихо въ домъ свой зь огнемъ пришоль, засталемиъ дей Станислава, балверчика, въ светлицы своей подъ лавою и жону свою надъ нимъ стоячую, закриваючи его...» [5, с.155].

Л. М. Довга, аналізуючи тексти XVII століття, зазначає: «Проблема вживання і смислового наповнення таких понять, як «вірність/зрада» у Речі Посполитій та в Україні XVII століття досі розглядалася переважно у двох аспектах: політико-правовому – насамперед як зрада Батьківщини, та етичному – як моральність/аморальність у подружньому житті . Тим часом у «Лексиконі» Памви Беринди цей термін є відповідником церковнослов'янського поняття «преданіє» (його синонім – видання, видавати) та «лесть», яке перебуває у синонімічному ряду – ошукування. Слово «ошукую» є синонімом і до «лихоімствую», проте слова «зрада» у цьому синонімічному ряду немає, натомість розкривається сутність вчинку лихоїмства як одного з семи смертних гріхів. Що ж стосується «вірності» як антоніма до «зради», то у словнику Памви Беринди ці поняття не протиставляються безпосередньо, хіба що за допомогою слова «щирий», яке є у таких синонімічних рядах: «не зрадливий» («не лестний»), «вірний» [13, с.170]. Автор вертає увагу на той факт, що «...у богословських текстах значення цього поняття не завжди збігалося зі світським. Наприклад, подружня невірність не вважалася зрадою, оскільки оцінювалася не з погляду відносин між людьми, а з погляду порушення обітниці таїнства шлюбу, відтак у реляції до Бога це є не зрадою, а перелюбом» [13, с.170]. Л. М. Довга стверджує,

що «першою працею, у якій детально названо всі різновиди гріхів і яка була значною мірою зорієнтована на ситуації реального життя, став трактат архімандрита Києво-Печерської лаври Інокентія Гізеля «Мир з богом чоловіку», у якому знаходимо невеликий розділ, предметно присвячений поясненню того, що таке зрада і які вчинки слід вважати зрадницькими відповідно до вчення про гріх» [13, с.172]. Вона наводить цитату з І. Гізеля: «Зрада («предателство»), тобто «прелщеніє противу вѣрности прислушающаея, бывающее на чю тщету: егда кто ради нѣкоего своего приобрѣтенія о(т)крываетъ что тайное съ наведеніемъ тщеты Бли(ж)нему; либо сие о(т)кровеніе будетъ чрезъ словеса, либо чрезъ кое дѣло, о(т)крывающее образъ ко поврежденію» [13, с.173].

Важливою складовою моделювання концепту є моделювання його метафоризації. Ю. В. Кравцова зазначає, що «останнім часом виникають ті чи інші концепції метафоричного моделювання, які в цілому розглядають метафоризацію як ментальний процес, що полягає у встановленні відношення подібності між різними реаліями та проектуванні структур з однієї сфери в іншу і завершується експлікацією та фіксацією в мові, - це свідчить про певну стереотипізацію людського мислення, відбиту в концептуальній і мовній картинах світу». Згаданий автор вважає, що «на початку ХХ ст. сформувалися два основних підходи до моделювання метафоризації – когнітивний, який ґрунтується на постулатах лінгвокогнітології із урахуванням досягнень когнітивної та лінгвістичної семантики (О. М. Баранов, І. М. Кобозєва, В. В. Петров, А. П. Чудинов та ін.), і семантичний, що продовжує традиції лінгвістичної семантики й розвивається в руслі семантичної дериватології на базі основних ідей когнітології (Л. О. Кудрявцева, О. М. Лагута, О. Б. Пономарьова, Г. М. Складєвська, Н. П. Тропіна та ін.), де метафора розглядається відповідно як когнітивна і семантична модель.

І. Гізель розглядає зраду у трактаті «як смертний гріх зажерливості («лихоимства»), як його сьомий (останній і найбільш непривабливий) «плід», якому передують «окаєненіє с(е)р(д)ца», «смущеніє мысли», «насиліє или хищеніє», «ложь», «клятва неправедная» та «лесть»» [12, с.173]. Дослідник вказує, що І. Гізель класифікує вчинки, які можна вважати зрадою: «Згідно з трактатом «Мир з богом чоловіку», зрадницькі вчинки можуть бути скоєні по відношенню до трьох об'єктів: конкретного індивіда («о самыхъ лицахъ ч(о)ловѣковъ»), рухомого та нерухомого майна («о имѣніяхъ движимыхъ» і «о имѣніяхъ лежащихъ»); таємної інформації («о таинствахъ вѣвѣренныхъ»). В останньому випадку зрадою буде не тільки видання довіреної іншою особою таємниці, а й спроба підступом чи обманом здобути закриту інформацію (наприклад, відкривання та читання чужих листів)» [12, с.174].

Т. Бикова, аналізуючи «Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки», «Юда» О. Кобилянської, «Діточа пригода», «Вона - земля», «Марія», «Сини» В. Стефаніка, «Поза межами болю» О. Турянського, цикл «Село за війни» М. Черемшини та ін., стверджує, що «один із цих різновидів архетипу зради уособлює в собі традиційний євангельський образ Іуди Іскаріота». Авторка звертає

увагу на перетворення «образу Юди на символічний образ зрадника чи то держави, чи то родини, чи то рідної землі».

С. Кобута звертає увагу на те, що «Іван Багряний гостро ставить проблему нової інтерпретації державної зради у тоталітарній системі, наголошуючи на тому, що межа між серйозним звинуваченням та фікцією є надзвичайно тонкою». І далі: «Іван Багряний акцентує на серйозній трансформації концепту “державна зрада” у його країні. Це поняття втрачає обов’язковий елемент протизаконної діяльності, стає щитом для владних структур, які намагаються “усунути” всіх незадоволених, інакомислячих чи неблагонадійних з їх точки зору»; «У творі ж Івана Багряного поняття “державної зради” не до кінця втратило свій глибинний зміст, але процес “конвеєрного виробництва” так званих ворогів народу додає йому фальшивості, перетворюючи на монументальне поняття на маніпулятивний інструмент в руках сильнішого. Таким чином концепт “державної зради” втрачає пафос та велич, перетворюючись на пародію, і замість праведного гніву викликає лише презирливу посмішку».

Аналіз дискурсу влади в українській радянській дитячій пресі 20–30-х років ХХ століття дав можливість К. Коротич зробити цікаві висновки про те, що «...дитина, згідно з настановами влади, піддавши деформації свої переконання про зраду, вважає її позитивною. Таку модифікацію уявлень спричинює, зокрема, на мовному рівні підміна слів і понять (виказування, зрада / викривання ворога, боротьба): зрада стає однією з форм політичної боротьби (“Викривайте шкідницьку, ганебну роботу клясового ворога!”) [ЧКв. – 1930. – № 5. – С. 2]) [15, с.397]. «У тогочасній дитячій пресі відображено й низку аномалій радянської картини світу: домінування дітей, які виконують функцію контролю, над батьками й над дорослими взагалі; позитивне ставлення до зради. Деформацію базових потреб і моралі дитини внаслідок цілеспрямованого впливу влади на її свідомість зафіксовано на мовному рівні текстами преси» [15, с.403].

Ряд праць присвячено аналізу вербалізації уявлень про зраду в мовній картині світу. У роботі Н. Ю. Панфілової представлено результати дослідження «мовних засобів вираження концепту *зрада / treachery* в українській та англійській мовах, зокрема в аспекті поняття державницької зради [21, с.442]. Авторка приходиться до висновку про те, що «у розумінні поняття *зради* носіїв української та англійської мов специфічним для останньої є зв’язок державної зради з *монархією*, що відбивається у структурі ключових лексичних одиниць» [21, с.442]. Н. Ю. Панфілова стверджує, що «в українській мові на позначення подібного усвідомлення зрадницької діяльності сформувались стійкі сполучення **зрада національних інтересів** та **зрада (інтересів) українського народу**, що активно використовуються у засобах масової інформації...» [21, с.443]. Цікаві спостереження про міжмовні паралелі наведено в романі Є. Кононенко «Зрада»: «Спочатку виникли проблеми з перекладом назви спектаклю. В англійській мові існує багато слів: *treason* - зрада батьківщині або справі життя, *betrayal* - зрада друзів, *adultery* - подружня зрада. Але жодне з англійських слів не може бути таке трагедійно всеохопне, як українське. І російські слова - вероломство,

*предательство, измена - не в змозі передати тої концентрації думок, почуттів і всього іншого, як коротеньке українське слово. В ньому - вся нелегка трагічна доля українського народу. І, варто від значити, що саме внаслідок гастролей аматорського колективу «Трясисти» на американських теренах слово *zrada* почало входити до щоденного вжитку актуальної американської мови подібно до слів *gorylka, pysanka, baba...*» (Є. Кононенко, Зрада).*

В. В. Денисюк звертає увагу на те, що «тема зради і зречення Ісуса Христа знайшла вираження і в кількох ФО відповідної тематики: вірний як Іуда в середу; зрікся як апостол Петро Христа» [11, с.74]. Така біблійна символіка присутня в багатьох мовних картинах світу. Так, У. О. Савельєва стверджує, що: «У творах англійських авторів також спостерігається прирівнювання зради до гріха, причому апеляція до Біблії проводить аналогію між зрадником і Люцифером, дияволом: «She and I were silent, for many a minute. «Lucifer - Star of the Morning!» she went on, «thou art fallen. You - once high in my esteem - are hurled down: you - once intimate in my friendship - are cast out. Go!» (Brontл «Shirley»))» [24, с.170].

А. Павлова зазначає, що «Лінгвокультурологія позиціонує себе як новий науковий напрям в лінгвістиці, що знаменує собою зміну парадигми, поворот мовознавства до людини і його когнітивних процесів, безпосередньо пов'язаних з його національною культурою та національною (або навіть «етнічною») ментальністю (або менталітетом)». Згаданий автор звертає увагу на те, що лінгвокультурологію як напрям серйозно критикував ряд дослідників. А. Павлова звертає увагу на те, що лінгвокультурології властивий принциповий позаісторизм: культура в ній постає як вічна і незмінна. «Однак культура постійно змінюється; особливо помітні її зміни під час зміни правителів, економічних формацій або систем, соціальних зрушень або потрясінь, запровадження технічних інновацій (телефон, радіо, інтернет, мобільний зв'язок). Зі зміною культурних стадій (епох) змінюється зазвичай і дискурс: з'являються нові способи вираження, трансформуються лексичні значення, змінюється частотність вживання, з мови зникають старі слова; почасти змінюється і граматики. Проте діахронічна еволюція мови лінгвокультурологією ігнорується. Позаісторичний підхід позбавляє даний напрямок усякої вірогідності». Цей висновок видається особливо важливим в рамках даного дослідження.

У своїх розвідках Н. С. Медвідь уживає термін *лінгвокультурема «Іуда»*. Вона стверджує, що: «до парадигми лінгвокультурного поля «Іуда» входить лінгвокультурема «осика», оскільки на ній повісився біблійний зрадник». Зазначений автор аналізує народні символічні значення лексеми *осика*, вказуючи, що: «Сполучення «осиковий листок» осмислюється у тексті одночасно з двома протилежними фоновими семами «втїха душі» та «пересторога від зради», які викликані асоціативними зв'язками: листок/краса, воля; осика/зрада: «Зелений листочок з волі... на нїм багато написано, лише треба вміти те все прочитати. На нїм написано надзвичайну поему, що стрясає душу, – поему про сонце, вітер, волю, життя... і поему про зраду... якщо той листочок осиковий.» (І.Багр.2, с. 236-237)». Окрім того, Н.С.Медвідь виокремлює лінгвокультуреми «сад Гетсиманський», яка

є назвою твору Івана Багряного і в якому вона «функціонує з символічним значенням «зрада/страждання». У тексті біблійна лінгвокультурема «сад Гетсиманський» постає символом домівки, яка стала країною зла, де на кожному кроці підстерігає зрада, страх, байдужість, сталінські репресій; людської душі, у якій співіснує любов і зрада».

Н. Ю. Панфілова вважає, що «одним із символів зради є півень. Сама лексична одиниця півень (*cock*) не використовується для позначення зради чи зрадника, але, як зазначають словники символів, "...історією, яка наклала відбиток на символізм цього птаха, стала легенда, що півень своїми криками відраховував три відречення від Христа його учня, майбутнього апостола Петра". Саме тому "образ півня пов'язаний зі знаком відречення" [4, с.385]. Наприклад: Читав ...про відступництво Петра, що зрікся Вчителя, за ким півень прокричав двічі. На цім місці стара мати здригнула ... наче їй справді вчувся крик того півня чорної, глухої ночі, що віщував зраду... (І. Багряний)» [21, с.242]. Згадана авторка стверджує, що наявна «низка метафорично осмислених зоонімів, а саме, *змія, гад, гадина, гадюка, гадючення, гадя, єхидна, скорпіон*, які містять сему 'підступний' та в переносному значенні використовуються на позначення злої, підлої, підступної людини, яка зрадила чи може зрадити» [21, с.242]. На аналогічні алюзії звертає увагу У.О.Савельєва, досліджуючи авторські метафори: «...порівняння того, хто зрадив, зі змією відсилає до Біблійного тексту – зрада асоціюється з підступністю змія в Едемському саді» [24, с.170]. Для англійськомовної картини світу вона виокремлює лексеми *snake, serpent, viper, reptile, copperhead* [21, с.242], а також пише: «В англійській мові фіксуються й інші зооніми на позначення зрадника. Завдяки фразеологічному звороту *rats desert/forsake/leave a sinking ship* лексема *rat* (пацюк) має переносне значення "зрадник", "боягуз", "ренегат", напр.: ...a guy like Morrow – they don't just stay a rat while they're a kid. They stay a rat their whole life (J. D. Salinger). Стійкий зворот, до складу якого входить дієслово *to rat: to rat on sb* означає зраду комусь, штрейхбрейхерство» [21, с.243].

Важливий шар в номінаціях зради і зрадників становить антична традиція. «В англійській мові синонімом до слова **traitor** (зрадник) є одиниця **Brutus**, утворена від прізвища римського воєначальника Марка Юнія Брута» [21, с.444]; «Лексема **catilinarian** позначає того, хто, як і Катиліна, замишляє проти уряду» [21, с.445]. Ю.Панфілова звертає увагу на міжмовну асиметрію, стверджуючи, що «в українській літературі образ Брута, який начебто втілював у собі вищі республіканські чесноти, часто ідеалізувався. Наприклад, в поемі «І мертвим, і живим...» [21, с.444-445].

Однак для кожної мовної картини світу характерні специфічні символи зради й зрадників. Н. Ю. Панфілова подає перелік власних імен, які стали в англійській

картині світу символами зради і зрадників *Benedict Arnold, Bolo, quisling*¹ [21, с.443]. «В українській мові ім'я Квіслінга теж апелювалось, а зазначена одиниця функціонує на позначення зрадників свого народу, що догоджають чужоземним завойовникам: *Бо тяжко довести, що об'єднання революціонерів з перекинчиками, з кандидатами на власовців або "льояльних співробітників" большевизму, з засадничими ворогами революційної акції, з бувшими чи майбутніми квіслінгами, може піти на користь визвольного руху* (Д. Донцов)» [21, с.443]. Однак, треба зазначити, що одиниці *квіслінг* не властива висока частотність, хоча приклади вживання зустрічаються у сучасних текстах, зокрема в інтернет-комунікації: «*Ми не переможемо агресора, аж поки не виявимо «квіслінгів» у високих ешелонах влади*» (<http://gorodok-rada.org.ua/node/4125>).

Н. Ю. Панфілова звертає увагу на зміну семантики лексеми **власівець**: «У сучасному суспільстві розуміння зазначеної одиниці набуває іншого забарвлення» [21, с.444]. Вона наводить міркування Дмитра Рибаківа (стаття „Герої та (або) колабораціоністи: по той бік міфу” [Дзеркало тижня № 41 (620) 28 жовтня – 3 листопада 2006]: „Досить довго слово «власівець» було синонімом зрадника і боягуза. Мужність, із якою воювали бійці РОА [«Русская освободительная армия»], змушує засумніватися в тому, що саме страх змусив їх надягти німецьку форму” (21, с.444). Національно-специфічними символами зради в українській мовній картині світу є **хрунь**². Дотичним до вербалізації концепту ЗРАДА є український національно-специфічний символ *тітушки*.

У сучасному політичному дискурсі (політичних тестах до 2013 року) використовуються інвективні номінативні одиниці, які містять сему «зрада»: «Важливими семантичними аспектами негативної презентації політичного опонента є також семи «продажність», «керованість» (кремлядь, депутани, фашистські прихвосні, Тягнибакс); «зрада» (професійний кидала (про Ю. Тимошенко), псевдо помаранчева союзниця, Іудщенко, Юдщенко), «фашизм»

¹ «Колабораціоністська діяльність норвезького політика В. Квіслінга під час другої світової війни стала причиною виникнення одиниці **quisling** (квіслінг), що використовується на позначення зрадника свого народу: *Society has adopted a number of terms to express its dislike for this, and especially those who betray us by lying: Judas, quisling, traitor etc.* (З Інтернет-видання)» [21, с.443].

² «Зазначена одиниця утворилася від прізвища історичної особи Прикарпаття – Микити Хруня, який зраджував своїх виборців у 19 столітті. Він був депутатом Галицького сейму від Отинійського виборчого округу у 1860—1880 рр. На словах пропагував ідеї захисту селян, а після обрання відстоював інтереси польських поміщиків. Зраду Микити Хруня розголошував і висміював тогочасний сатиричний журнал «Страхопуд». Цей самий журнал поширив використання імені Хруня у ролі ярлика та прізвиська стосовно інших зрадників виборців. Прізвисько набуло широкого вжитку, особливо під час австрійської та польської окупації. У сучасній українській мові ця лексема використовується стосовно зрадливих обранців, увійшовши у мову художньої літератури також на позначення підлої, підступної людини: *Вони ніколи не випрошували, не вихитрювали чи виторговували державність України, а в безкомпромісній боротьбі виборювали право нації мати державу. І тому найкращі сторінки нашої історії творились саме ними, а не холоуями і хрунями, зрадниками та збайдужілими угодовцями* (С. Квіт)».

(нашисти, послідовниця Адольфа Алоїзовича), «єврейські корені» (Жидюля, Хазаров)». Барна вказує про наявність «семи «зрада»» у ряді номінацій: «Інші номени цієї групи засвідчують такі додаткові значення: янучари, янучарня (актуалізована сема «зрада»), юльки, юлевіри (наївність), жульфани, юлісти (зомбованість), юлеботи (примітивність), юлькануті, юлегофрени (психічні відхилення)». «Основними семами в лексичному значенні номенів, що вказують на політичних опонентів і актуалізуються в результаті непрямой номінації, є семи зрада, обман, шахрайство, продажність, нездатність, фіктивність тощо».

У літературознавчих працях зустрічаємо терміносполучення: *мотив зради* [17]; *тема зради* [2].

Дослідники виокремлюють опозиційні пари, бінарні опозиції, асоційовані концепти: кохання/зрада [19, с.85]; кохання – зрада – смерть [13]; вибір і зрада [7]; вірність /зрада [5; 24]; гріх і зрада [20]; «любов-зрада» в американській і кабардино-черкеській лінгвокультурах [12]. тощо. У. О. Савельєва досліджує реалізацію концепту-єдності «предательство -верность», яку вона розглядає як архетипний лінгвокультурологічний концепт [24, с.169].

В. В. Жайворонок підкреслює, що культурно-ритуальні концепти відзначаються обов'язковою сакралізацією смислу. На його думку, для етнокультурного концепту характерні «з одного боку, тісне переплетіння сакралізованих буттєвих речей, використовуваних ритуалами, обрядами, звичаями, отже наділених у людській уяві певними прикметами, з другого — відбиттям їх у слові, виразі, які набувають сакралізованого (ритуального) значення».

Сьогодні можна стверджувати, що концепт ЗРАДА належить до ключових концептів української культури. Е. Лассан пише, що існує ряд чинників, які свідчать про важливість концепту для певної лінгвокультури: розповсюдженість мовлення про концепт сильних місцях тексту – початку і кінці; використання цього імені чи його антонімів в назвах статей, книг, віршів; створення метафор, які визначають роль концепту в картині світу мовця, а також метафор, які стали афоризмами; використання цього імені для називання матеріальних об'єктів: кораблів, клубів, кафе і т. ін. До таких чинників, запропонованих Е. Лассан, О. Левченко додає частотність появи імені аналізованого концепту в асоціативних реакціях.

В етимологічному словнику української мови подається така інформація: **зрада**, [зрада], [зрадецтво] «зрада» Я, зрадець, [зрадливець] Я, зрадник, зрадництво, [зрадок] «зрадник», [зрадецький] «зрадницький» Пі, [зрадецький, зрадливий Пі], *зрадливий, зрадний, зрадницький, [зрадничий Я, зрадній, зрадити Пі], зрадити, зраджувати, [зраджати, зражати Ж], [зрадічки] «зрадницьки» Ж, [израда Ж, израдливий Пі, израдниця Ж, изражати Ж, незрада Ж, незрадниця Ж], незрадний КІМ*; - бр. *зрада*; - запозичення з польської мови; п. zdrada, zradzić, як і ч. слц. zrada, вважається калькою свн. ver-raten «зрадити», первісно «поганою радою зіпсувати, завдати шкоди» [13, с.279].

Синонімом *зради* виступає лексема *відступництво*, вербалізація цього концепту відбулася на основі просторових уявлень про свій і чужий локус, де певна

морально-етична категорія – це локус, що спирається на розуміння державної зради (*Зрада – це **перехід** з лав своїх до лав чужих у ситуації війни або військової небезпеки* (tvory.info/index.php/ukrajinska-mova/2505-shcho-take-zrada); «покатоличення чи перехід до унії як **відступництво** від власного народу» (Д. Заєць). В останньому прикладі яскраво простежується просторова метафора. Аналогічно *відступник, перебіжчик, перекинець, перекинчик* ‘той, хто відмовився від своїх поглядів, ідеалів, політичних переконань тощо’ (СУ).

Для багатьох мов типовими є просторові метафори: «Слідуючи гіпотезі П. Піпера про «просторові метафори як результат словотворчості представників різних мовних етноколективів, виведений з їх інтуїції про закономірності оточуючого їх світу, прояви якого вони схильні бачити як варіанти однієї і тієї ж сутності, а саме як локалізації різних ступенів абстрактності, і тому наділяти, втілювати їх в просторові метафори» [1, с.183], і в російській, і в англійській лінгвокультурах можна виділити прошарок образів, метафорично співвіднесених із просторовим віддаленням об’єкта і суб’єкта зради один від одного <...> Крім того, в англійській лінгвокультурі, для якої характерне чітке розмежування «мого» і «чужого» простору, зрада прирівнюється до порушення кордонів – зрадник «відкриває ворота», робить особистий простір видимим і тому вразливим для стороннього: «Am I, then, so wicked?» she said, without lifting her eyes from the ground. «Can I not be trusted?» «Ah, but, Benedicta, the enemy is strong, and you have a traitor to unbar the gates. Your own heart, poor child, will at last betray you» (<http://info.ox.ac.uk>)» [24, с.173];

З огляду на існування метафор ІНФОРМАЦІЯ – ЦЕ ОБ’ЄКТ, а КОМУНІКАЦІЯ - ЦЕ ПЕРЕДАВАННЯ існують вербалізації *видавати* (робити відомим що-небудь таємне, приховане; робити на когось донесення й т. ін.)

Ймовірно, у словах *перелюбство, перевертень* префікс пере- має тотивну семантику. «Однією з основних функцій афікса пере- в українській мові, як відомо, є функція кількісної семантики. Разом з тим, префікс пере- може надавати дієсловам і тотивної семантики: *ночувати/переночувати, зимувати/перезимувати*, на що вказує Д. Грубор при класифікації стативних дієслів [1, с.75], напр.: – Вечір добрий, діду! Давненько вже не бачив. Можна сказати, перезимували? (Михайло Стельмах)» [Андреева].

Одним із параметрів, за яким визначають належність до ключових концептів культури, є часта поява імені концепту в різноманітних назвах. В українському лінгвокультурному просторі натрапляємо на значну кількість функціонування імені концепту в назвах художніх творів, як-от: І. Смолій «Зрада» (оповідання, 1959); С. Т. Даниленко «Дорогою ганьби і зради: історична хроніка» (1970); Є. Кононенко «Зрада» (роман, 2002); Б. Бойчук «Гуцульська зрада» (роман, 2012); С. М. Курило-Шванс «Вірність і зрада» (збірка новел, 1997); Р. П. Іванченко «Зрада, або як стати володарем» (роман, 1996); Л. В. Добровольська «Любов і зрада» (поетична збірка, 1999); А. П. Кожухар «Любов і зрада» (проза, 2007); І. М. Макаров «Любов і зрада» (повість, 2007); М. Л. Родинченко «Зрада і кара» (художньо-історична повість, 2006) та ін.

Словотвірне гніздо представлене дієсловами *зра́джувати / зра́дити*, формами дієслова *зра́джений, зра́джуваний*, іменниками *зрадник* (той, хто зраджує), *зрадець діал.*, *зрадливець рідко*, *зрадця рідко*; - Пор. 1. **відстúпник**, 1. **перебі́жчик**.) [СУ]; *зрадливиця, зра́дниця; зрадливість, зра́дництво*; прикметниками *зрадливий, зра́дний, зра́дницький*; прислівниками *зрадли́во, зра́дницьки* [СУ].

Отже, за допомогою концептів як описових одиниць інтелекту суб'єкта діяльності ми можемо описати динаміку структурно-функціональної організації інтелекту в вигляді формування та розвитку, тобто процесу концептуалізації. Тому основною описовою одиницею організації інтелекту суб'єкта пізнання дійсності виступають концепти як сполучення понять, якими оперує людина.

Висновки. У результаті проведеного дослідження нам вдалося встановити, що семантична структура концепту ЗРАДА складається з таких сем: державна, політична зрада; доносити, ошукувати, шахраювати, розкривати секрет, свідчити неправдиво (обманювати), хитрити, обмовляти; зраджувати любовні стосунки, спокушати, маніпулювати; зраджувати (порушувати закон, не дотримувати обіцянки) і т. ін. Кожна сема ідентифікується низкою семантично поєднаних лексичних одиниць, які є мовним вираженням досліджуваного концепту.

Література

1. Baker 2010: Baker P. *Sociolinguistics and Corpus Linguistics* / Paul Baker. – Edinburgh: Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. – 192 p.
2. Архипов, И. К. "Природа концепта и методы его изучения." *ЦКЪ: <http://yandex.m/yandsearch>* (2007).
3. Аскольдов (Алексеев) С. А. Концепт и слово // *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология* / Под общ. ред. В. П. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 267–279.
4. Башманівський В. І. Тема зради крізь призму сприйняття М. Зерова та В. Свідзинського / Башманівський В. І. // *Літературознавчі студії*. – Житомир: ЖДУ, 2009. – Випуск 3. – С. 21 - 29.
5. Білоус Н. "Вірність" і "зрада" у світосприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI - першій половині XVII ст. / Н. Білоус // *Соціум. Альманах соціальної історії*. — 2006. — Вип. 6. — С. 141-160.
6. Борева, Диана Руслановна. "Ассоциативный потенциал бинарной оппозиции «любовь-предательство» в американской и кабардино-черкесской лингвокультурах на современном этапе развития (свободный ассоциативный эксперимент)." *Филологические науки. Вопросы теории и практики* 9-1 (39) (2014).
7. Векуа О.В. Вибір і зрада (на матеріалі драматичної поемиліни костенко «Сніг у Флоренції»). 2013. – Режим доступу: enuftir.nuft.edu.ua

8. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002. С. 79–95.
9. Гандзій О. А. Проблема морального розвитку нації у творчості Івана Огієнка та Романа Іваничука / О. А. Гандзій // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна". - 2010. - № 2. - С. 174-177. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_44
10. Гончарук Є. Бароковий мотив гріха і покари в поемі Тараса Шевченка "Сон" / Є. Гончарук // Шевченкознавчі студії. - 2011. - Вип. 13. - С. 28-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Shs_2011_13_7
11. Денисюк В. В. Адам в українській фразеології / Денисюк В. В. // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. – Випуск шостий / головний редактор М. Є. Скиба; відповідальний за випуск М. М. Торчинський. – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – Частина перша. – С.62-74.
12. Довга Л. М. Моральні концепції українських інтелектуалів XVII ст.: уявлення про вірність та зраду [Електронний ресурс] / Л. М. Довга. - Режим доступу: URL: http://knmau.com.ua/chasopys/05_NBUV/web/16_Dovga.pdf.
13. Ефремов Валерий Анатольевич Теория концепта и концептуальное пространство // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2009. №104. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-kontsepta-i-kontseptualnoe-prostranstvo> дата обращения: 21.07.2016).
14. Іванченко, М. Ю. "Семантична структура концепту зрада та способи його лексичної репрезентації в англійській мові." *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство)* 6 (2016): 57-62.
15. Коротич К. В. Вияви дискурсу влади в українській радянській дитячій пресі 20–30-х років XX століття / К.В. Коротич // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. — 2009. — Вип. XX. — С. 394-403.
16. Кравець Т. В. Гендерні стереотипи сексуальної поведінки в українській мовній картині світу (на матеріалі мас-медійних текстів) / Кравець Т. В. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации» 2013 Том 26 (65). № 3, с. С.80-84. – Режим доступу: http://sn-philolsocom.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_3filol/soferj.pdf
17. Кузьма О. Екзистенційні мотиви лірики П.Скунця (збірка "Один") [Текст] / О. Кузьма // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія. Соціальні комунікації / ред. кол.: Ю.М. Бідзіля (голова), В.В. Барчан, Н.П. Бедзір та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – Вип. 28. – С. 99–103.
18. Межжеріна Г.В. Концептуалізація образів зрадників у «повісті про вбивство Андрія Боголюбського / Межжеріна Г.В. // Мовознавство. - 2014. -№5. – С. 45-56.

19. Молодичук О. А. Мовностилістичні засоби концепту кохання / зрада в українських народних баладах / О. А. Молодичук // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: збірник наукових праць / відп. ред. Г. І. Мартинова. – Умань: Візаві, 2013. – Вип. 4. – С. 81–89.
20. Охріменко Г. Філософсько-релігійний аспект етичних категорій заради та гріха у поглядах українського філософа-полеміста кінця XVI – початку XVII ст. Мелетія Смотрицького (на прикладі твору "Тренос") / Ганна Охріменко // Особистісні цінності і переконання філософа та історико-філософський процес: тези всеукраїнської наукової конференції "XXI Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського", 11–12 лютого 2009 року / Національний університет "Львівська політехніка", Кафедра філософії. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. – С. 84–87.
21. Панфілова Н. Ю. Особливості вербалізації концепту Зрада/Treachery в українській та англійській мовних картинах світу / Н. Ю. Панфілова // Сучасні дослідження з іноземної філології. - 2010. - Вип. 8. - С. 440-448. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2010_8_66
22. Рябцева Н. К. Этические знания и их «предметное» воплощение // Логический анализ языка: Языки этики / Отв. ред.: Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко, Н. К. Рябцева. М.: Языки русской культуры, 2000. С. 178.
23. Саварцева Н. В. Фразеологическая репрезентация этического концепта «Предательство» в английском языке / Саварцева Н. В., Красноперова Ю. В., Тарасенко В. В. // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 2-3. URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/frazeologicheskaya-reprezentatsiya-eticheskogo-kontseptya-predatelstvo-v-angliyskom-yazyke> (09.12.2016).
24. Савельева У. А. Архетипическое единство «Предательство-верность» в авторских метафорах (на материале русского и английского языков) / Савельева У. А. // Lingua mobilis. 2009. №2 (16). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/arhetipicheskoe-edinstvo-predatelstvo-vernost-v-avtorskih-metaforah-na-materiale-russkogo-i-angliyskogo-yazykov> (09.12.2016).
25. Сибірцева О. О. Синонімічні ряди з домінантою звичай – tradition в українській і англійській мовах / О.О. Сибірцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – Випуск 3: збірник наукових праць / За ред. А. В. Корольової. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 147-150.

Summary

The article deals with the notion "concept" studies in modern linguistics and the use of the term "concept" in scientific research. The difficulty of reconstructing concepts and the objective problematic nature of their study are indicated. Extralinguistic phenomenon of the notion of "concept" and the concept of Treachery in particular, attracts

the attention of scientists within the category of morality. As an example of the concept of Treachery, the possibilities of the prospects of analyzing the relations of the concept with such objects of linguistic analysis as word, image, verbal symbol, synonymization of its expression, paradigmatic ties, etc. are examined. It is noted that today the concept of Treachery is one of the key ones in Ukrainian culture.

УДК 811.161.2'282(477. 87):81'373.45(=511.141)

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗАСВОЄННЯ ЛЕКСИЧНИХ МАДЯРИЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ ЗАКАРПАТТЯ

Лизанець П.М.

Ужгородський національний університет

Постановка проблеми. Запозичення частіше всього бувають лексичними, але можуть бути також морфологічними, синтаксичними і фонетичними. Найбільш типовими є лексичні запозичення, які в меншій чи більшій мірі (в результаті безпосереднього сусідства різних народів) характерні для всіх мов. Проникнення їх з однієї мови в іншу може бути різним і залежить від ряду факторів як лінгвістичного, так і позалінгвістичного характеру, що визначає **актуальність** теми роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичні мадяризи проникали в українські говори Закарпаття двома основними шляхами: усним і писемним шляхом. Усним шляхом проникала переважна більшість угорських запозичень, серед якої виділяємо два основних типи.

До першого типу відносимо лексичні мадяризи, що ввійшли в українські говори Закарпаття внаслідок щоденних безпосередніх мовних, економічних і культурних стосунків українців та угорців.¹ Це переважно мадяризи на позначення назв предметів, дій, ознак, пов'язаних з побутом людей, їхніми зовнішніми та фізичними особливостями, сільським господарством, народною метрологією, народною медициною, тваринництвом, рослинництвом тощо. Наприклад: *бутор* (bútor)², *креденц* (kredenc), *талаш* (tálas), *корсуйк* (karszék),

¹ Відомо, що українське населення Закарпаття протягом кількох століть (більше 1000 років) знаходиться у безпосередніх контактах з угорським населенням. Умовну межу між українцями та угорцями на території їх безпосереднього контактування можна провести по лінії таких населених пунктів - - південна Ужгородщина: Мінай (Mínaj – XV ст. – у дужках подаємо колишні угорські назви сіл та першу фіксацію їх різними історичними пам'ятками), Холмок (Homok, XIII ст.) Часлівці (Császlóc – XIV ст.), В. Ратівці (N. Rát – XIII ст.), Геївці (N. Gejős – XIV ст.), Б. Добронь (N. Dobrony – XIV ст.); південна Мукачівщина: Рівне (Szernye, XIII ст.), Жнятино (Izsnýéte, XV ст.), Дрисино (Dercen, XIV ст.); Берегівщина: Гать (Gát, XIV ст.), Іванівка (Jánosi, XIV ст.), Береги (N. Bereg, XII–XIII ст.), Добросілля (Bene – XII ст.); південна Виноградівщина, Вербовець (Verbős, XIII ст.), Шаланки (Salánk, XIV ст.), Чорний Потік (Feketepatak, XIII ст.). Вілок (Tisza Újlak, XIV ст.), Петрово (Péterfalva, XIV ст.), Дівичне (Forgolány, XIV ст.). Значна частина мадяр проживає також у с. Вишково (Visk, XIII ст. – Хустський р-н), м. Тячево (Técső, XIII ст. – Тячівський р-н) та в селах Рахівського району В. Бичків (N. Bocskó – XIV ст.), Діловому (Tribusa, XVI ст.).

² У дужках наводимо угорські лексичні відповідники (діалектні чи літературні).